

Geschiedenis van
de domesticatie
van de
Zwaangans
(*Anser cygnoides*)
in het Westen

Door Jonathan M.
Thompson (UK)

DEEL I

*'Laten we vat krijgen op
de situatie; de ingewik-
kelde intrige oplossen;
rustig, kalm beraad ont-
rafelt elke knoop.'*

W.S. Gilbert.

Ds. E.S. Dixon was zich terdege bewust van de wirwar van informatie over gedomesticeerde Aziatische Ganzen toen hij schreef in 1848: "Verwarring dus, en verbijstering overvalt ieder die deze vogel probeert te traceren in onze boeken van de natuurlijke historie." ⁵ Voorwaar een feit; en daaropvolgende pluimveeschrijvers hielpen om de situatie nog verder te verwarren.

Echter, om te beginnen bij het begin, onlangs is aangetoond dat de wilde **Zwaangans (*Anser cygnoides*)** al zo'n 360.000 jaar geleden bestond.¹⁸ Er is genoeg tijd verstreken voor bepaalde, vaste soorten om zich te vestigen en tegenwoordig zijn er in China zesentwintig verschillende gedomesticeerde 'vormen' van de **Zwaangans**.

Uit onderzoek (van de auteur) blijkt dat de vroegste vermelding in Europa is van Friar Odoric of Pordenone die, bij terugkomst naar Europa van zijn reizen door Azië (1316 to 1330), zijn ervaringen publiceerde in het Latijns.²⁰ Hoewel Odoric hen geen specifieke naam geeft, beschrijft hij dat hij in de stad Censcalan (Canton, het moderne Guangzhou, China) grote witte ganzen zag met een knobbel boven de snavel en een grote keelwam. Een eerdere vertaler van de tekst plaatste een noot: "[Hij bedoelt Pelikanen, die de Spanjaarden *Alcatrarzi* noemen.]", daarmee suggererend dat, op dat moment, dieren zoals Odoric beschrijft onbekend waren in de westerse cultuur. Sinds onheuglijke tijden bevoeren Indische en Arabische handelaren al de Zuid-Chinese Zee en dreven handel met de havens van Canton, Zaiton (Zaitun of Zayton, = Ts'iuen-chau of Chincheu, het tegenwoordige Quanzhou), Xiamen (nu Amoy) en Foochow (of Fu-chau). Europese zeehandel met China bestond sinds 1516; de regering van de Qing Dynastie stond eerst alleen handel toe via de haven van Canton - waar Odoric de witte ganzen zag. De haven van Amoy, iets meer oostelijk, werd geopend voor de Europeanen in 1541; Groot-Brittannië had vrijwel de monopolie in de handel. In 1783 (nadat het onafhankelijk werd van Groot-Brittannië) werd

het Amerika ook toegestaan om handel te drijven; hun schip met de toepasselijke naam 'keizerin van China' bereikte China in 1784.

In Engeland, in 1676, beschrijft Francis Willughby een dier dat herkenbaar is als de **Chinese Gans**;¹⁹ door John Ray in 1678 vertaald als volgt: "**De Zwaangans, Anser Guineus** is herkenbaar aan haar opgerichte hals, vlakke borst, gewelfde kop met knobbel op het voorhoofd. Ze komen uit het buitenland maar zijn hier nu algemeen, net als de kalkoenen en de pauwen, die we nu als gedomesticeerd zien." Vrijwel overal in de tekst is de naam "The Swan Goose" aangehouden, maar als specifieke naam is gegeven: "**Anser cygnoides Hispanicus seu Guineensis.**" = "Zwaanachtige gans uit Spanje of Guinea [Africa]." (vert. JMT.). Nergens in de tekst wordt de keelwam genoemd.¹⁶

Deze auteurs lieten de afbeeldingen soms meer aanpassen naar hun smaak dan naar de realiteit, en de afbeelding (Tab. LXXI.) getiteld "**Anser cygnoides, De Zwaangans**" is eigenlijk een **Canadese Gans (Anser Canadensis. Will.)**, wat ook verklaard staat in het voorwoord van John Ray.

Ray (1713) stelt: - "**ANSER Cygneus Guineensis, nonnullis Anser Hispanicus. De ZWAANGANS.**" = 'Zwaangans uit Guinea, bij sommigen bekend als Spaanse Gans.'¹⁷ (Vert. JMT.).

Het is onzeker welk soort Comte Marsili beschrijft in 1726, want hoewel hij de

naam "**Anser Hispanicus seu Cygnoides**" gebruikt en de tekst van Willughby aanhoudt, stelt de bijgevoegde afbeelding een soort fluiteend voor (Dendrocygna).¹⁴

In werken gepubliceerd in Engeland in 1731 en 1734, beschrijft Eleazar Albin twee verschillende vormen van 'knobbelganzen'.¹ Dat de **Anser cygnoides** van zowel Willughby en Albin een en dezelfde soort zijn, is zeker. De beschrijvingen, zestig jaar na elkaar, zijn bijna identiek en Albin geeft ingekleurde illustraties ter onderschrijving van zijn tekst. Albin beschrijft een dier onder de naam: "**De Spaanse Gans of Zwaangans. Anser cygnoides**", de bijgaande afbeelding lijkt op de moderne Chinese Gans en heeft als bijschrift "**Anser Hispanus Oye Espagnol De Spaanse Gans**" (Fig.1, links).

Zijn beschrijving en tekeningen van de "**Moscovische Gent en Gans**" (Fig. 1A & 1B) lijken volgens de huidige opvatting grote bastaarden van misschien het Afrikaanse type, compleet met knobbel en keelwam – in ieder geval de gent. Albin doet zelfs geen poging om een Latijnse soortnaam te geven aan deze dieren; mogelijk omdat ze nieuw waren in de Westerse cultuur en onbekend bij de academici, want hij schrijft: - "Deze mooie dieren had ik van een *Moscovische koopman*, die ze in dat land besteld had met de bedoeling om ze hier te verspreiden, wat hij deed en hij maakte er een goede prijs voor."

Fig. 1A & 1B. 'Moscovische Gent en Gans.' van Albin. Foto-copy met dank aan Joseph Locke.

In 1746 citeert Linnæus (Carl von Linné) Ray and Willughby, en beschrijft een enkele soort als "**ANAS rostro semicylindrico, basi gibbo**", waarbij hij de in Zweden gangbare naam noemt '**Turkse Gans**' en '**Siberische Gans**'; en zegt dat de veerkleur varieert en dat het is 'een grote, luidruchtige en schorre gedomes-ticeerde gans is, afkomstig uit het buitenland.'¹² (vert. JMT).

Jacob Klein, uit Lubec, beschrijft twee soorten in 1750.⁹ Aan zijn "**ANSER HISPANICVS, an potious Guineensis**" geeft hij de algemene naam '**Spaanse Gans**' en citeert de '**Zwaangans**' van Willughby en Albin, en noemt Marsili als een andere bron. Klein komt dan met een nieuwe naam – "**ANSER RVSSICVS**," die hij '**Russische**' en '**Siberische Gans**' noemt, verwijzend naar Albin's '**Moscovische**' ganzen, met de toevoeging dat hij "een variëteit van de Siberische gans, met grotere keelwam, zwarte snavel en poten en met een lage zwarte knobbel" gezien had.

In 1756 noteert dr. Patrick Browne de "**Chinese Gans**" als voorkomend in Jamaica en schrijft dat ze een ander stemgeluid hebben dan de gewone ganzen.³ Sinds 1650 was er een bloeiende zeehandel tussen Jamaica en de westerse wereld en ook het Amerikaanse vasteland; daarom is het waarschijnlijk, maar niet bewijsbaar, dat deze ganzen ook hun weg naar Amerika vonden, rond, of voor 1750.

Linnæus' werk van 1758, dat door de meeste geleerden wordt gezien als definitieve indeling van de soorten (Brisson's indeling wordt nu door velen als de betere gezien), noemt twee vormen.¹³ De eerste is die, zoals beschreven in 1746, met de toegevoegde kop "**Cygnoid. 2. australis.**" Het tweede type gaf hij de naam "**Cygnoid. orientalis. β. Anser, rostro semicylindrico atro basi gibbo, minor.**" – met een zwarte (?), kleinere snavel. Linnaeus citeert "**Anser Chinensis. It. Wgot. 145** uit 1746, een verwijzing naar deze en Albin's **Moscovische Gent en Gans**, zeggende "*Varietas orientalis β, ab australi α, parum differ; imprimis quod illa minor.*" = 'Er is weinig specifiek verschil tussen de twee rassen, vooral de ene (eerste?) is kleiner.' (Vert. JMT).

Fig. 2

Johann Frisch geeft ze de namen "**Die Chinesische Gans oder Trompeter, Anser Chinesiensis, Oye de Chine**" in zijn werk, dat in delen gepubliceerd wordt in Duitsland tussen 1734 en 1763.⁷ De illustraties, Tab. 153 (Fig. 2.) & Tab. 154, zijn de eerste paginagrote afbeeldingen van een dier wat het midden houdt tussen de moderne **Afrikaanse** en de **Chinese** knobbelgans; de tweede is een kopstudie met details van de 'tanden' van de bek. De illustraties van Frisch zijn superieur over alle anderen in deze tijd - behalve die van Albin - en beelden de dieren af in een meer natuurlijke stijl en achtergrond.

In het tijdperk van De Verlichting waren vele geleerden in de race om alle bekende feiten (en ficties) van het Leven te documenteren. In Frankrijk publiceerde Mathurin Brisson beschrijvingen van twee soorten knobbelganzen in 1760.² De eerste noemt hij "**L'Oye de Moscovie - Anser Moscoviticus**," en is beschreven naar Albin's '**Moscovische**' ganzen, Klein's '**Russische**' ganzen en (verrassend en, misschien de verwarring groter maken) Linnaeus' tweede, kleinere soort, "**Cygnoid. orientalis. β. . . minor**", geciteerd uit de context naast de andere beschrijvingen, maar de algemene beschrijving heeft betrekking op het grotere, of 'Afrikaanse' type. De tweede omschrijving is afkomstig van dieren die hij zag in de collectie van Louis XV (Madame de Pompadour had een uitgebreide collectie van planten en dieren verzameld in het park van Versailles) en van eerdere schrijvers.¹⁵ Hij schrijft: - "**L'Oye de Guinée . . . Anser Guineensis**," is kleiner dan de vorige soort, en daarom kan dit worden gezien als de beschrijving van de voorloper van de moderne **Chinese Gans**. Hoewel de tekst uitwijst dat het enige levend exemplaar gezien door Brisson zijn 'Guinea Gans' was, zegt hij dat Albin's illustraties van beide soorten slecht ingekleurd zijn - "*avec des figures mal coloriées*,"; terwijl in onze ogen, zoals hierboven vermeld, Albin's "**Spaanse of Zwaangans**" representatief is voor wat we nu kennen onder de naam '**Chinese Gans**'. Daarom is het de vraag welk type en kleur dieren Brisson nu precies zag in Versailles, en of hij het recht had om commentaar te geven op de Albin illustraties zonder ooit een levende of dode gans van het '**Moscovische**' type gezien te hebben.

In 1739 werd Georges Louis Leclercq, Le Comte de Buffon, benoemd tot *Intendant du Jardin des Plantes du Roi* (hoofd van de Koninklijke Botanische Tuinen) van Louis XV, zo'n veertig jaar voorafgaand aan de publicatie van zijn delen van de natuurlijke historie van vogels als onderdeel van zijn grote collectieve werk. (Men kan slechts suggereren dat er een mogelijke rivaliteit was tussen Brisson en Buffon. Mme de Pompadour liet haar hond, papegaai en aap na aan Buffon).¹⁵ Hij werd geholpen door alle specialisten van zijn tijd; het grootste deel van de *Histoire Naturelle des Oiseaux* is samengesteld door Philibert de Montbeillard & de Abbé Bexon.¹¹ Degene die verantwoordelijk is voor de delen over watervogels, heeft alles op een hoop geveegd en daarbij de beschrijvingen van alle eerdere schrijvers over de twee soorten **Zwaangans** samengevoegd tot een enkele soort - **L'Oie de Guinee**, zeggende dat zowel Linnaeus en Brisson zich vergist hebben in het geven van twee omschrijvingen voor wat volgens deze auteur, een en hetzelfde wezen zijn. Deze verklaring wordt nog vreemder als we de illustraties bekijken van Buffon's '**Guinee Gans**,' die toch gegeven zijn in twee vormen. Buffon had Françoise Martinet (beeldend kunstenaar en graveur) opdracht gegeven voor de royale folio met 1.008 handgekleurde platen, waarvan 973 vogels, bekend als de *Planches Enlumineés*.⁴ Dit werd gepubliceerd in cahiers

(delen of mappen), die verschenen tussen 1765 en 1783 / 6 (instanties verschillen qua data), en volgt dus niet de indeling of opmaak van de tekst.

Fig. 3.

De met de hand ingekleurde tekening van *L'Oie de Guinée* (Fig. 3.) is slecht (de auteur vindt hem cartoon-achtig) vergeleken met de andere tekeningen, maar het is een herkenbare vorm van de **Zwaangans**; licht gebouwd en met een duidelijke keelwam onder zijn zwarte snavel. Het deel met de beschrijving van deze gans werd gepubliceerd in 1783 en was opgemaakt met zwaardere, zwart-wit tekeningen van kunstenaar Jacques de Sere (Fig.4). De tekening van De Sere toont een meer levensechte afbeelding van een grote vogel, meer de vorm van de moderne **Afrikaanse Gans**.¹¹ Buffon en/of zijn medewerkers weigerden de

duidelijke verschillen tussen de twee soorten te erkennen, want ze schreven die toe aan geslacht of leeftijd.

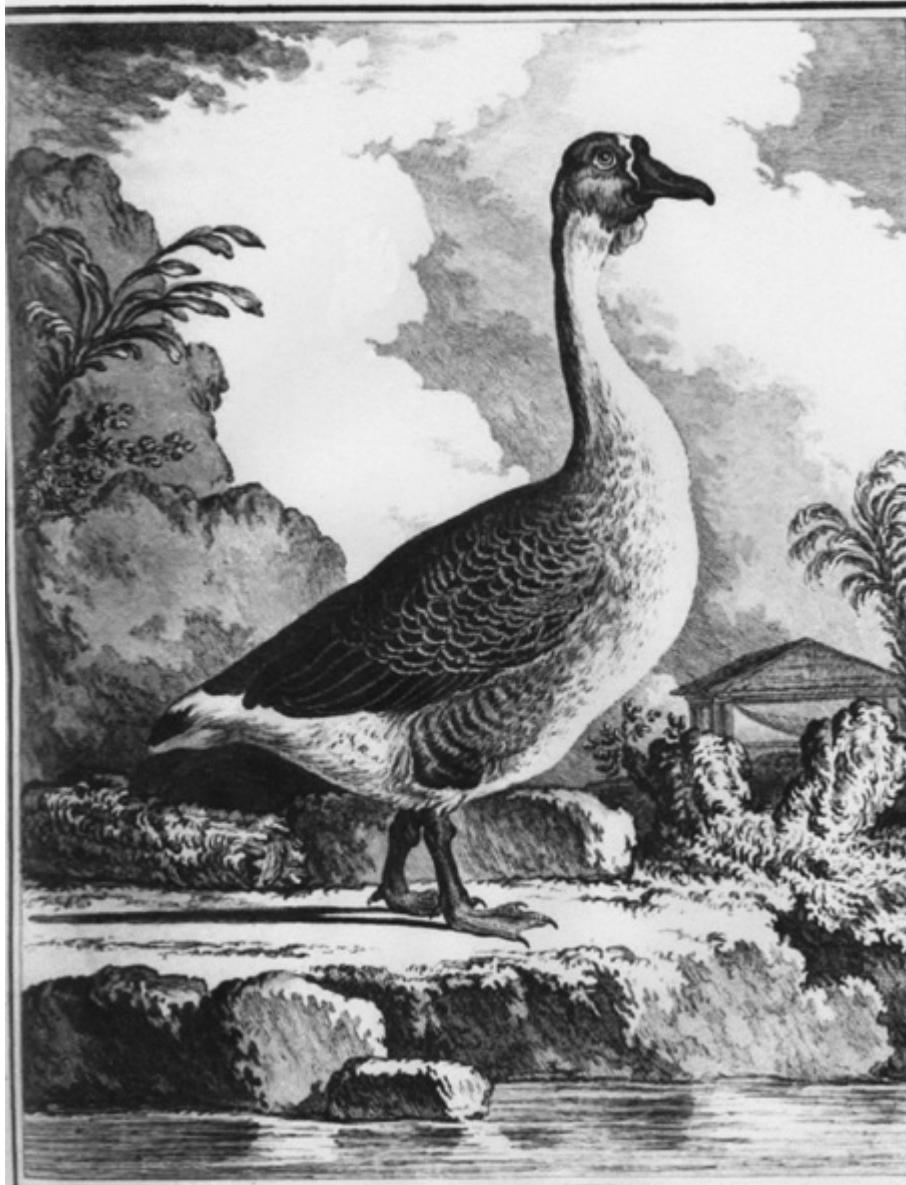

Fig. 4.

William Ellis, assistent-chirurg van Captain Cook, schrijft in zijn verslag van 1782, dat toen ze op Hawaï waren, "de inboorlingen enige ganzen afleverden die vrij tam waren; ze leken op Chinese ganzen; ze noemden ze Na-Na." ⁶ Ellis vergelijkt zijn "**Chinese gans**" met de **Hawaii Gans** of **Né Né (Branta Sandvicensis)**. Waar precies Ellis een **Chinese Gans** had gezien om deze associatie te maken, weten we niet; hij was hoogst waarschijnlijk wel bekend met de slanke, kleinere ganzen die in die tijd gewoon waren in Engeland.

In 1785 herhaalt John Latham, bijna letterlijk Willughby van meer dan honderd jaar voordien; hij schrijft zijn beschrijving toe aan Brisson, voegt zijn eigen waarnemingen toe aan die tekst, aanvankelijk twee afzonderlijke vormen beschrijvend, maar uiteindelijk suggererend dat de verschillende beschrijvingen een zelfde soort, maar met variabele verschijning betreffen, met deze woorden: - "Zo luiden de beschrijvingen van Brisson, die aannam dat de bovenstaande ganzen verschillend zijn, maar latere observaties maken ons duidelijk dat ze allemaal tot dezelfde soort behoren, met als karakteristieke kenmerken de knobbel boven de snavel en de losse huid onder de kin. We zijn ook geneigd te denken, dat de dieren vaak variëren, met de snavel, knobbel, en poten meestal zwart; omdat ze bij het grootste deel van de dieren die wij bestudeerd hebben, in die kleur waren".¹⁰

In Amerika is president George Washington de eerste die de aanwezigheid van "**Chinese Ganzen**" op het Amerikaanse vasteland noemt in een brief, toen in 1788 (Amerika kon openlijk handel drijven met China sinds 1783) Gouverneur Morris hem twee Chinese varkens stuurde, samen met "een paar Chinese ganzen, die echt de raarste ganzen zijn die ik ooit gezien heb: ze kiezen alle seizoenen om te broeden, behalve de lente, en een van hen is zelfs nu [november] daadwerkelijk daarmee bezig."⁸

Het is aangetoond dat sinds 1734 twee vormen van de Zwaangans bekend waren in Europa en één soort was al bekend in Engeland vóór 1676; de snavel en poten van de ganzen varieerde van oranje tot rood of zwart van kleur; iets wat vandaag de dag ook nog gezien wordt bij deze ganzen.

De Amerikanen hebben hun ganzen tenslotte ook gekregen, en ze noemden ze '**Chinese Ganzen**', een naam voorbehouden voor de lichtere, kleinere vorm van de gedomesticeerde zwaangans.

Dat zijn de verwarringen in de 19e eeuwse pluimvee literatuur; in Europa zou het nog honderd jaar vol verwarrende bewijzen duren voordat de twee vormen worden geaccepteerd, en nog eens tachtig jaar voordat beide vormen verschijnen in de Britse Standaard.

Bronnen voor Deel 1.

- 1 ALBIN, Eleazar [1713 – 1759]
A NATURAL HISTORY OF BIRDS
John Clarke & John Brindley, London, 3 vols., 1731, 1734 & 1738
- 2 BRISSON, Mathurin Jacques [1723 – 1806]
ORNITHOLOGIA, ou methode...
Paris, 1760.
Revised edition, Lugduni Batavorum, 1763.
- 3 BROWNE, Patrick [1720?- 1790]
THE CIVIL & NATURAL HISTORY OF JAMAICA
Thomas Osborne & J.Shipton, London 1756.
- 4 DAUBENTON, Edme Louis [1732 – 1785]
(Daubenton, Louis-Jean Marie & Martinet, Francois Nicolas)
PLANCHES ENLUMINÉES [1008 plts.]
Paris: s.n., 1765 – 1783?.
- 5 DIXON, Rev. Edmund Saul [1809 – 1893]
ORNAMENTAL AND DOMESTIC POULTRY
Gardeners' Chronicle, London, 1848.
- 6 ELLIS, William, Asst. Surgeon, R.N. [d. 1785]
AN AUTHENTIC NARRATIVE OF A VOYAGE PERFORMED BY CPT. COOK/CLARKE
Amst./Israel/N.York ; Da Capo Press. Re-print of 1782 edition.
- 7 FRISCH, Johann Leonhard [1666 – 1743]
DIE VORSTELLUNG DER VOGEL DEUTSCHLANDS
Berlin, 1734-1763.
- 8 HAWORTH, Paul Leland [1876 – 1936]
GEORGE WASHINGTON : FARMER
Bobbs-Merril Company, Indionappollis, 1915.
- 9 KLEIN, Jacob Theodor [1685 – 1759]

HISTORIÆ AVIUM PRODROMUS....
Lubecæ, 1750.

- 10 LATHAM, John [1740 – 1837]
A GENERAL SYNOPSIS OF BIRDS
London, 1781 – 1785.
- 11 LECLERC, George Louis; Count de Buffon [1707 – 1788]
with P.Guéneau de Monteillard & G.L.C.A.Bexon
HISTOIRE NATURELLE DES OISEAUX
De l'imprimerie royale, Paris, [1770] 1771 - 1786. [Tom. IX., 1783].
- 12 LINNÆUS, Carolus (Carlo von Linné) [1707 – 1778]
FAUNA SVECICA SISTENS ANIMALIA SVECIÆ REGNI
Leiden, 1746
- 13 SYSTEMA NATURA
Holmiæ, impenis direct. Laurentii Salvii, 1758
- 14 MARSILI, A. F., Comte [1658 – 1730]
DANUBIUS PANNONIC-MYSICS
Hagae, Comitum & Amsteroodami, 1726.
- 15 MITFORD, Nancy [1904 – 1973]
MADAME DE POMPADOUR
Sphere Books Limited, London , 1976.
- 16 RAY, John, FRS., = main author [1627 – 1705]
THE ORNITHOLOGY OF FRANCIS WILLUGHBY, FRS.
Royal Society, London, 1768.
- 17 SYNOPSIS METHODICA AVIUM & PISCIUM
London, 1713.
- 18 SHI, X-W; WANG, J-W; ZENG, F-T; QUI, X-P
BIOCHEMICAL GENETICS; VOL.44, Nos.5-6, pp. 237-245(9)
Springer, Netherlands 2006.
- 19 WILLUGHBY, Francis [1635 – 1672], with RAY, John
ORNITHOLOGIÆ
Royal Society, London, 1676.
- 20 YULE, Henry Sir, [1820 – 1889]
CATHAY AND THE WAY THITHER
Hakluyt Society, London, 1866.

Wordt vervolgd met deel 2 en 3.

